

ATATÜRK DÖNEMİNDE ÇOCUK SUÇLULUĞUNU ÖNLEMeye YÖNELİK BİR GİRİŞİM: ÇOCUKLARI KURTARMA YURDU

Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA*

Özet

Ailelerinin ekonomik düzeylerinin yetersizliğinden dolayı sefalet içinde olan çocukları yahut kimsesiz durumdakileri, ilaveten suç işlemiş veya işlemeye yönelmiş/yönlendirilmiş olup toplumun gözünde “serseri” şeklinde lanse edilen çocukları ülke için yararlı hale getirebilmek adına tarihte birçok politika üretilmiştir. Uzun süren savaşların ardından toplumsal sorunlarla mücadele edilen yeni dönem içinde Türkiye’de de benzer oluşumları görebilmek mümkündür. Savaş sürecinde ailesini yitiren, yoksulluk nedeniyle küçük yaşta çalışmak zorunda bırakılan, dilencilik ve hırsızlık yapan, çeşitli baskılar nedeniyle evden uzaklaşan çocukların topluma kazandırılabilmesi adına verilen mücadeleler dikkat çekmektedir. Bir yandan “gürbüz çocuk” sayısı çoğaltılarak sağlıklı nesiller ortaya çıkartılmak istenirken öte taraftan “sokak çocukları” şeklinde kavramlaşan kesim özelinde de sağlığını yitiren çocukların kurtarılmasına çalışılmıştır.

Cezalandırma mekanizmasından ziyade bu çocukları topluma kazandırabilmek, eğitebilmek, psikolojilerini iyileştirebilmek için uygulanan ve genel manada devletin ön ayak olduğu böylesi faaliyetler içinde şahsi girişimlerle vücuda getirilmiş oluşumlar da söz konusudur. Bunlardan birisi 1933’te Kazım Zafır Bey tarafından düşünülüp İstanbul Valiliği ve Belediyesi bünyesinde, Galata’da uygulamaya geçirilen Çocukları Kurtarma Yurdu’dur. Mustafa Kemal Atatürk’ün yol göstericiliğinde, İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhiddin Üstündağ’ın desteğiyle faaliyete geçen Çocukları Kurtarma Yurdu, kurucusu ve müdürü Kazım Zafır Bey’in öncülüğünde “öteki” çocukları topluma kazandırmayı amaçlamıştır. Ayrıca asayişin sağlanması yönüyle de büyük katkısı olan kurumun, bahsi geçen çocukların fiziksel ve ruhsal sağlıklarıyla ilgilenmede ve eğitilmelerinde yoğun çaba sarf ettiği görülmektedir. Psikolojik ve fiziksel kazanımlar içeren

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Bilecik/TÜRKİYE, selma.cetinkaya@bilecik.edu.tr

aktiviteleriyle ses getiren Çocukları Kurtarma Yurdu'nun işleyişi 1939 itibariyle değişikliğe uğramıştır. Hazırlanan çalışma, yurdun 1933-1939 arasındaki sürecini kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Politikaları, Çocukları Kurtarma Yurdu, Kazım Zafir Yenerden.

AN INITIATIVE TO PREVENT JUVENILE DELINQUENCY IN THE ATATÜRK ERA: CHILDREN'S RESCUE HOME

Abstract

In history, many policies have been produced to rehabilitate children in poverty, orphans, children who have committed crimes, and vagrant children. These policies were implemented not to punish, but to reintegrate into society. After the long war years, Turkey has entered a new era in which social problems are struggled. In this new period, he encountered similar formations. During the war, some of the children lost their families, were forced to work at a young age due to poverty, started begging and stealing, or moved away from home due to various pressures. The struggles to reintegrate these children into society draw attention. On the one hand, Turkey wanted to create healthy generations by increasing the number of “strong children”. On the other hand, efforts were made to save the children who lost their health, especially for the segment that turned into a concept as “street children”.

In addition, the state has implemented many policies in order to educate and improve their psychology. However, some studies have also been carried out with personal initiatives outside the state. For example, in 1933, Kazım Zafir brought the Children's Rescue Dormitory project to the agenda. This idea has been put into practice by the Governorship of Istanbul and the Municipality. Founded under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk and with the support of Governor Muhiddin Üstündağ, the dormitory brought children into society. In addition, this institution has made a great contribution to the provision of public order, and has made great efforts to take care of the physical and mental health of these children and to educate them. The Children's Rescue Dormitory, which is good for children psychologically and physically, was attached to the Istanbul Education Directorate in 1939. The dormitory made a splash with its activities that included psychological and physical gains. The functioning of the Children's Rescue Home changed in 1939. The prepared study covers the dormitory period between 1933-1939.

Keywords: Child Policies, Children's Rescue Home, Kazım Zafir Yenerden.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin yirminci yüzyılın başı itibariyle Trablusgarp Harbi, Balkan Muharebeleri ve sonrasında da Birinci Dünya Harbi içinde yer almış olması, devletin işleyişine zarar verdiği gibi devamlılığına da mani olmuştur. Öte yandan üst üste yaşanan askeri mücadeleler, toplumsal manada da büyük problemlere yol açmıştır. Bu şartlar dahilinde gerçekleşen Milli Mücadele sürecinde de benzer şekilde problemlere tanık olunmuş ve aile yapısının maruz kaldığı bozulmalar devam edegelmiştir. Erkek nüfusun senelerdir cephelelerde olması, çoğunun geri dönmemesi temeline oturtulabilecek aile yapısındaki sarsıntılar her bireyi tesiri altında bıraksa da çocuklarda meydana getirdiği problemler elbette daha çok olmuştur. Buradan hareketle Milli Mücadele'nin başarı ile neticelendirilmesinin ardından toplumun yaşadığı problemler çözümlenmeye çalışılırken özellikle sähipsiz çocuklara yönelik politikalara ağırlık verildiği göze çarpmaktadır. Öyle ki bu politikaların uygulanması için hiç zaman kaybedilmemiş ve zaferin tacı olan Lozan Antlaşması'nın imzalandığı günden başlayarak Ankara'nın gündeminde çocuklar hep ön planda olmuştur.

Lozan Anlaşması'nın imza edildiği 24 Temmuz günü, 1923 yılının ekim ayı itibariyle “Yetimlerimize Yardım Günü” olarak kabul edildiği gibi bu çocuklar için yardım kampanyaları da düzenlenmiştir. Bu doğrultuda Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti'ne yetim çocuklar için kullanılması gayesiyle yurdun dört bir yanından bağışlarda bulunulmuştur. Bu bağışlar, *Darüleytamlar Veznesi* tarafından gelir olarak kayıt altına alınıp çocuklar için kullanılmıştır.¹ Bunun yanı sıra kimsesiz çocukların barınması amacıyla Darüleytamlardan istifade edilmeye çalışılmışsa da mevcut kurumların yetersiz kaldığını söylemek yerinde olacaktır. Daha doğru bir ifadeyle bu durumdaki çocukların sayısının fazla olması nedeniyle Darüleytamlar yetersiz kalmıştır. Öyle ki Besim Ömer (Akalin) Bey'in 1924'te belirttiği üzere kimsesiz çocuk sayısı bu dönemde 500 ila 600 bin arasında değişmektedir.² İlgili problemin çözüme ulaştırılması adına oldukça çaba sarf edildiği, kimi siyasilerin konuya daha da hassasiyet gösterdiği görülmektedir. Bu konularla ilgili yapılmış çalışmalar³ olduğu için detaya

¹ **Ceride-i Resmiiye**, “Yetimlere Teberruat”, S 36, 22 Ekim 1923. **Resmi Ceride**, “Yetimlere Yardım”, S 43, 18 Kasım 1923. **Resmi Ceride**, “Yetimlere Yardım”, S 49, 27 Aralık 1923.

² Safiye Kıranlar, *Savaş Yıllarında Türkiye’de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 227-228.

³ Cumhuriyetin ilk yıllarında çocuklarla ilgili yapılan çalışmaları konu edinen eserlerden birkaçı şöyle sıralanabilir: Abdullah Karatay, *Erken Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklar Politikası*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2018. Yaşar Özüçetin, Şeyma Sanatasan, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında

girmemekle beraber birkaç örnek vermek de yerinde olacaktır. Örneğin Cebelibereket Mebusu Naci (Eldeniz) Paşa, verdiği soru önergesi ile sahipsiz kalmış bakımsız çocuklara yönelik alınmış tedbirleri gündeme getirmiş⁴, Samsun Mebusu Hasan Ruşeni (Barkın) Bey Maarif Vekaleti bütçesine kimsesiz çocuklar için ödenek ayrılmasını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bilhassa İstanbul’da 3 yaşına kadar olan çocukların dilencilik etmesi, yedi yaşındaki çocuğun sırtında küfe ile hamallık etmesi, bir kısmı da vardır ki avare ve serseri olarak sokaklarda dolaşıyorlar. Bunlar sahipsiz çocuklardır. Belki babaları, anaları vardır. Fakat onlar da fakirdir. Bu sebepten mektebe veremiyorlar. Memleketin ve milletin mektebe olan aşkı meydandadır. Bilhassa büyük şehirlerde bunlara tesadüf edilir. Küçük yaştan beri serbest olarak büyüdüklerinden serseri ve yankesici olarak yetişiyorlar. Bendeniz bunu memleket için feci bir yara olarak görüyorum, miktarını, derecesini tahmin edemem. Zannedersem ekserisi İstanbul’dadır. Diğer şehirlerde azdır; acaba bunun için bir tahsisat konabilir mi, vilayetler bununla ayrıca meşgul olabilirler mi, zabıta alâkadar olabilir mi, yedi yaşındaki çocuğun sırtına yük konur mu?”⁵

Ruşeni Bey’in konuşması üzerine söz alan dönemin Maarif Vekili Dr. Reşit Galip (Mustafa Reşit Baydur) Bey ise yaşı küçük çocukların ağır işlerde çalıştırılması noktasında gerek Sıhhat ve İhtimai Muavenet Vekaleti’nin gerekse Maarif Vekaleti’nin tedbir politikalarının bulunduğunu belirtmiştir. Böylesi çocukların en çok İstanbul’da olduğundan hareketle İstanbul Valiliği ile ortaklaşa sanat yurdu açılması projesinden bahsetmiştir. Buna göre İstanbul sokaklarındaki yüzlerce çocuk bu yurtda hem barınabilecek hem de ilk eğitimini alıp geçimini sağlayabileceği bir sanat alanında öğrenime tabi tutulacaktır. Reşit Galip Bey, bu projenin öteki yoğun nüfuslu, “*sefil, biçare, zavallı, bakımsız çocuklar*” barındıran illerde de meydana getirilmesini arzu ettiklerini söylemiştir.⁶ Maarif Vekili tarafından hakkında izahat verilen proje, aynı süreçte açılan ve çalışmalarına başlayan Çocukları Kurtarma Yurdu’dur.

Türkiye’de Çocuk Korunmasına İlişkin Yaklaşımlar ve Yasal Gelişmeler”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 9/120, Eylül 2021, s. 1-24. Mehmet Onur Kocabıyık, **Cumhuriyet Dönemi Çocuk Koruma Politikaları (1923-1950)**, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2019. Ayşe Nur Reçberoğulları, **Atatürk Dönemi Çocuk Politikası**, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bölümler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2021.

⁴ CA, 30.10.0.0 (Muamelat Genel Müdürlüğü) /8.48.6, 30 Mayıs 1929.

⁵ TBMM ZC, Devre 4, C 15, 52. İnikat, 17 Mayıs 1933, s. 150.

⁶ TBMM ZC, Devre 4, C 15, 52. İnikat, 17 Mayıs 1933, s. 150-151.

Esasen Birinci Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyada büyük bir sorun haline gelen ve çözüm yolları aranan çocuklara yönelik koruyucu müdahalede bulunma konusundaki bu adım, Türkiye’de diğer ülkelerden daha erken atılmıştır. Çocuklara ait “*Maison d’accueil*” (bakım evi) fikrinin vücut bulmuş hali olan Çocukları Kurtarma Yurdu, fikir babası Kazım Zafir Bey’in de ifade ettiği üzere Fransa’dan bir yıl önce Türkiye’de kurulmuştur.⁷ Kazım Zafir Bey’in fikrinin İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı tarafından kabulüyle süreci başlayan bu yurt sayesinde çok sayıda sokak çocuğu kurtarılmış ve onların hayatına dokunulmuştur. Hazırlanan çalışmada Kazım Zafir’in fikri ortaya atmasından başlayarak yurdun yapısında ve işleyişinde değişikliğe gidildiği zamana kadar geçirdiği süreçteki çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. Bu süreç ise 1933-1939 senelerini kapsamaktadır.

Çocukları Kurtarma Yurdu’nun Kuruluş Süreci

Beşiktaş’ta, Yıldız Sarayı’nın yakınlarında inşa edilen Zafir Konağı’nda 1896 senesinde dünyaya gelen Kazım Zafir (Yenerden) Bey, Sultan İkinci Abdülhamid’in ziyaretine gittiği nadir isimlerden olan ve danışmanlığını da üstlenen şeyhlerden Şeyh Muhammet Zafir’in torunudur. Kabataş Lisesi ile Robert Koleji’nde edebiyat öğretmeni olarak da görev yapmış bulunan eğitimci Kazım Zafir Bey, “*başıboş çocuklar*” için onları korumaktan öte kurtarmak amacıyla bir yurt açma fikrini ilk olarak arkadaşı Prof. Dr. Fahrettin Kerim (Gökay) Bey’e söylemiştir. Gökay vasıtasıyla İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhittin (Üstündağ) Bey ile tanışan Kazım Zafir Bey, projesini Üstündağ’a şu şekilde açıklamıştır: “*Bir tecrübe müessesesi inşa edeceğim. Mevcut talimatnamelere uymak istemem. Müfettiş, polis de istemem. Bana karışmayın ki müspet, menfi bir çözüm alabileyim. Bir anlaşma imzalayalım. Başarılı olamazsam 6 ayda çekilirim.*”⁸ Kazım Zafir Bey’in projesinin kabul edilmesi üzerine İstanbul Valiliği bütçesinden ayrılan ödenekle ve İstanbul’la sınırlı olarak “*maddi ve manevi yoksulluk yüzünden sokağın türlü menfi tesirleri altında yetişen cürüm işlemeye müstait veya cürüm işlemiş çocukların terbiye ve talimi için*” Çocukları Kurtarma Yurdu’nun kuruluşu gerçekleştirilmiştir.⁹ Bu doğrultuda “*kimsesiz çocukları kurtarma yurdu*” kurulmasına yönelik çalışmaları yürütmesi için bir komisyon oluşturulmuş ve komisyonda uzman sıfatıyla İstanbul

⁷ Latif Erenel, “Mücrim Çocukları Kurtarma Yurdunda”, *Tan*, 30 Temmuz 1936, s. 7.

⁸ *Bugünün Bilgileriyle Kemal’in Türkiye’si La Turquie Kemaliste*, Edt. Bülent Özükan, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 279. Baki Öz, “İttihat-Terakki ve Bektaşiler”, *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 2001, s. 8.

⁹ CA, 30.10.0.0 (Muamelat Genel Müdürlüğü) /174.201.6 (9 Ekim 1940).

Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay ile Hapishaneler Başhekimisi Dr. İbrahim Zati Öget de yer almıştır.¹⁰ Ancak burada mevcut yurdun yalnızca kimsesiz çocuklara yönelik olmadığını altını çizmekte fayda var. Yalnızca yurt, faaliyet gösterdiği zaman diliminde bazen bu şekilde adlandırılmıştır.

Yapılan çalışmalar neticesinde, 1933'ün nisan ayında yurdun müdürlüğüne, o sırada Selçuk Hatun Kız Sanat Mektebi'nde öğretmenlik yapan ve zaten projenin fikir babası olan Kazım Zafir Bey getirilmiştir. Aynı zamanda yaklaşık üç sene boyunca Bakırköy Akıl Hastalıkları Hastanesi'nde mütereddi çocuklarla ilgilenen ve psikoloji öğretmenliği de yapan Dr. Kazım Zafir Bey'in müdürlüğe uygun görülmesinin bir diğer nedeni de yurda “*gayri tabii, ahlaki tereddidi etmiş çocuklar alınacağından*” dolayı bu konularda uzmanlaşmış birisinin düşünülmüş olmasıdır. Bunun için de İstanbul'da vazifeli sinir hastalıkları uzmanlarının da önerisiyle bu göreve Kazım Zafir Bey uygun bulunmuştur. Çocukların tabii tutulacağı eğitim şeklini belirleyen yönetmeliği de Kazım Zafir Bey hazırlarken inşaatının ve tadilatının tamamlanmasının ardından yurdun açılması planlanmış ve İstanbul Belediyesi tarafından ilk sene yurda 75 erkek çocuğun alınması uygun bulunmuştur. Ancak bir yıl sonrasında kız çocuklarının da buraya alınacağı açıklanmıştır. Her ne kadar zaman zaman yurda kız çocuklarının alınmasına yönelik temenniler gündeme getirilmişse de bunun hiçbir zaman gerçekleştirilemediğini de eklemek gerekir.¹¹

Yurdun kuruluş sürecinde gerek eğitim gerekse karyola gibi barınmaya dayalı malzemeler İstanbul Belediyesi'nin Maarif İdaresi'nden temin edilirken¹² çalışmaların kısa sürede hızla ilerlemiş olması sebebiyle 5 Mayıs 1933 günü itibarıyla öğrenci kaydına başlanmıştır. Öte yandan yurdun resmi açılışı ise Cumhuriyet'in 10. Yıldönümü kapsamında, 30 Ekim 1933'te gerçekleştirilmiştir.¹³ Galata'da, Osmanlı Bankası'nın bulunduğu sokakta, Saint Pierre Kilisesi karşısında yer alan ve önceden İskoç Mektebi olarak kullanılan binanın¹⁴ İngilizlerden satın alınması için İstanbul İl Meclisi

¹⁰ CA, 30.18.1.2 (Kararlar Daire Başkanlığı) /38.53.1 (16 Temmuz 1933).

¹¹ Yurda kızların alınmadığına dair bilgi için bkz. Tan, “Çocukları Kurtarma Yurdu”, 2 Mayıs 1939, s. 2.

¹² Cumhuriyet, “Kimsesizler Yurdu”, 23 Nisan 1933, s. 2. Akşam, “Çocuklar Yurdu”, 26 Nisan 1933, s. 3. Vakit, “Çocuklar Yurdu”, 27 Nisan 1933, s. 4. Son Posta, “Kimsesizler Yurdu”, 3 Mayıs 1933, s. 2.

¹³ CA, 30.10.0.0 (Muamelat Genel Müdürlüğü) /174.201.6 (9 Ekim 1940). Vakit, “Dün Şehrimizde Yeni Açılan Müesseseler”, 31 Ekim 1933, s. 3.

¹⁴ Bina bugün Beyoğlu Okçu Musa İlkokulu olarak hizmet vermektedir. Okulun tarihçesinde öncesinde yetimhane olarak kullanıldığı belirtilmişse de Kazım Zafir Bey'in de üstünü çizdiği gibi Çocukları Kurtarma Yurdu yetimhane değildir ve buradaki çocukların büyük bir kısmının da ailesi vardır. Bina ile

Üyelerinin onayıyla 50-60 bin lira, masraflar için de 30-40 bin lira ayrılan yurdun açılışında ilk olarak Vali Muhittin Bey bir konuşma yapmıştır. Amaçlarının “*ötede beride dolaşan serseri, kimsesiz çocukların... hiçbir günahı olmayan vatan çocuklarının cemiyete faydalı birer uzuv haline getirilmesi*” olduğundan söz eden Üstündağ, konuşmasının devamında şunları söylemiştir:

“Bu eseri meydana getirmek için önümüzde emsali olmadığını nazar-ı dikkate alarak bu işle meşgul olan zevat memleketin hayrı namına benimle beraber çalıştılar ve müessesenin esas nizamnamesini tespit ettiler. Bu zevatın isimlerini burada anmayı bir vazife bilirim: Doktor Fahrettin Kerim, Muallim Servet, Hüsnü, Haydar, Maarif Müfettişi Hilmi, Doktor İbrahim Zati, Avni, Tefik Beyler...”

Açılış töreninde Üstündağ’dan sonra Çocukları Kurtarma Yurdu Müdürü Kazım Zafir Bey de bir konuşma yapmış ve müessesenin “*ahlaken tereddidi etmiş serseri çocukları toplayarak onları 18 yaşına geldikleri zaman müstahsil birer vatandaş haline getirmek*” amacıyla kurulduğunu belirtmiştir. Konuşmaların ardından yurtda kalan çocukların dans gösterisi ile şiir ve marş dinletileri izlenmiştir.¹⁵ Açılış sonrasındaki bu etkinlik bile aslında yurdun verimliliğini göstermektedir. Zira mayıs ayı itibarıyla yurda kabul edilen sokak çocuklarının beş ay içerisinde yeni ortamlarına adapte olmuş bulunmalarının çok da kolay olduğu söylenemez. Bu noktada özellikle yurt müdürünün çocuklara yaklaşımının büyük rol oynadığı da belirtilmelidir. Yurda dair hazırlanan haber ve yazılarda da Çocukları Kurtarma Yurdu-Kazım Zafir kelimelerinin girift hale geldiği göze çarpmaktadır. Bunun en önemli sebebi de Kazım Zafir Bey’in kendisini çocuklara adanmış olmasıdır denilebilir.

Müdür Kazım Zafir Bey’in ifadesiyle “*cemiyet arasında ihmal edilmiş, kendi hallerine bırakılmış ve bu yüzden yalnız faydasız değil, hatta tehlikeli bir unsur olacak olan memleket yavrularını ellerinden tutup kurtarmak, onları cemiyetin arzu ettiği şekilde istihsalci bir vatandaş yapmak*” maksadıyla kurulan Çocukları Kurtarma Yurdu, sadece ailesi olmayan yoksul çocukların korunması için oluşturulmadığı gibi “*kuru bir himaye ve şefkat müessesesi*” olarak da değerlendirilemez. Bu amaçlarla çalışmalar yapan farklı kuruluşların olduğunu belirten Kazım Zafir Bey için Çocukları

ilgili bilgi için bkz. **Bugünün Bilgileriyle Kemal’in Türkiye’si**, s. 279. **Okçu Musa İlkokulu**, “Tarihçe”, https://okcumusa.meb.k12.tr/icerikler/okulumuz-tarihcesi_11049494.html (erişim: 15.08.2023)

¹⁵ Ümit Bayazoğlu, **Uzun, İnce Yolcular**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 32. **Vakit**, “Dün Şehrimizde Yeni Açılan Müesseseler”, 31 Ekim 1933, s. 3.

Kurtarma Yurdu, “*evlerine isyan etmiş, cemiyetin kayıtlarından kaçmış, enerjilerini memleketin zararına kullanan isyankar, anti sosyal çocukların terbiye ve ıslah yurdudur.*”¹⁶ Bu bağlamda ilk günlerinde mübadeleden etkilenenler başta olmak üzere sokaklardaki sahipsiz çocuklar, Dr. İbrahim Zati Bey’in 1932’de kaleme aldığı rapor çerçevesinde yurda kabul edilmiştir. Buna göre “*verem, belsoğukluğu, frengi, kel ya da uyuz ya da bitli değilse ve yaşı tutuyorsa*” çocuklar yurda alınmıştır. Çocukları Kurtarma Yurdu’nda kalabilmek için 12-16 yaş aralığında olmak da şartlardan birisidir.¹⁷ Yurtta kalan çocukların ortak sorunları arasında alkol ve uyuşturucuya meyilli olmaları da vardır ve Kazım Zafir Bey bu sorunun kaynağını aileye bağlamaktadır. Buna göre anne babası alkolik veya uyuşturucu bağımlısı olduğu için kalıtsal olarak çocukların çoğunda da buna eğilim söz konusudur. Ayrıca yurttaki çocukların çoğu, anne veya babasının ikinci evlilikleri sırasında olumsuz muameleye maruz kalmıştır ve bu tesirle kin ve nefret gibi hisleri barındırmaktadır. Kazım Zafir Bey’in ifadesiyle “*kıskançlık ve şiddetle yüklü sefalet ve yoksulluk ortamında büyümüş bu talihsiz çocuklar küfür, dayak ve bıçağın baskın olduğu kavgalardan başka bir şeye tanıklık etmemişlerdir.*” Dolayısıyla bu yurt korkmuş, uyuşturucu bağımlısı ve zararlı alışkanlıklara sahip çocukların hayata kazandırılması adına açılmıştır denilebilir. Ayrıca “*orta derecede sanat ehli*” haline getirilmeleri de düşünülmüştür.¹⁸ Cumhuriyet’in yazısına göre Cumhuriyet’in ilan edilmesinin 10. Yılında İstanbul Belediyesi’nin eğitim alanında gerçekleştirdiği önemli faaliyetlerden biri olarak gösterilen Çocukları Kurtarma Yurdu ile “*İstanbul sokaklarında gündüzleri aç, sefil ve çıplak olarak sürünen ve geceleri köprü altında, sokak ortalarında ve viraneliklerde, izbelerde ve kuytu köşelerde taş, toprak ve demir üstünde yatarak bir ömür geçirdikleri görülen sokak çocuklarını bile sefaletten kurtarmak, onları cemiyete ve kendilerine faydalı bir unsur haline getirmek*” hedeflenmiştir.¹⁹ Hedefleri doğrultusunda faaliyet gösterdiği anlaşılan yurdun, kurtarmaya çalıştığı çocuklara ait verdiği şu bilgiler de konunun anlaşılabilmesi adına mühimdir:

“Hakkı: Yaman bir tiptir. Cürüm işleyici bir karakteri vardır. Serkeştir, inatçıdır. Kavgacıdır. Brüt insandır. En mühim karakteristik vaziyeti

¹⁶ Kazım Zafir, **Çocukları Kurtarma Yurdu**, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1933, s. 3.

¹⁷ Bayazoğlu, **age.**, s. 31-33.

¹⁸ **Cumhuriyet**, “Bakımsız Çocukları Kurtarma Yurdu”, 8 Kasım 1933, s. 6. **Bugünün Bilgileriyle Kemal’in Türkiye’si**, s. 82.

¹⁹ **Cumhuriyet**, “İstanbul’un 10 Senelik Faaliyet Bilançosu”, 6 Kasım 1933, s. 6.

tembelliğidir. Bu tembellik ona esrardan gelmektedir. Müthiş esrar kullandığı anlaşılmıştır. Aydınlıdır. Muhitinin kahramanlık hislerine istinat eden telkinlerle esrarı, tütününü unutturmaya muvafık olduk.

Ali: Çok yumuşaktır. Yalnız esrarkeş ve hırsızdır. Bu esrarkeşlik toksikomani kompleksinin verdiği bir neticedir. Yalnız bu çocuğun biyolojik bir hususiyeti var. Babası henüz sağdır. Temizdir. Katiyen tütün içmez, alkol kullanmaz. Hali vakti yerinde dipdiri bir Tatar'dır. Anası da beş vakit namazında bir Müslüman. Şu hale nazaran Ali'nin sokağa fırlamasında sefaletin tesiri yok. Çocuktaki bu serseriliğin amillerini fizyolojik karakterinde arayacağız. Mamafih şimdiden anatomik değişiklikler görüyoruz. Kulaklar ve henek deformedir. Ali o kadar inatçıdır ki bizi çok yormuştur. İtiyatlarını unutturmak yolunda üç seneden beri mukavemet gösteriyor. Mamafih geldiğinden çok farklıdır. Halen deruni bir mücadele içinde bulunuyor. Aptal görünmesine rağmen ikna kuvveti fazla ve hitabeti üstündür. Müessesenin hatibi sayılabilir. Halk çocuğudur. Şimdi kunduracıdır. Ali'nin bir hususiyeti vardır. Her sene karpuz zamanı müesseseden gider ve bir müddet uğramaz. Şimdiye kadar hiç kampa gelmemiştir.

İbrahim: Orijinal bir tip. Küçük bir kasa hırsız. Yedi sene evvel evinden uzaklaşmış, yerini yurdunu kaybetmiş. Bandırma ve civarında hırsızlıkla geçinmiş. İstanbul'a geldiği zaman barındığı evde büyük bir kumbara kırmış ve bu yüzden polisin eline düşmüş. Vaziyetinde iki seneden beri salah var. Şansı da yardım ediyor. Geçenlerde yurt ağabeyini bulmuş. Ağabeyi küçük İbrahim'e şimdi bir kunduracı dükkanı açıyor. Çünkü hırsız İbrahim'in uzun macerası dükkan sahibi olmakla kapanıyor.

Hüseyin: O kadar maceraperesttir ki Orta Anadolu'yu Samsun'dan çaldığı bir atla baştan başa gezmiştir. Müesseseye ilk giren yahut getirilen çocuktur. Hüseyin beş sene önce bir gün tramvayda Müdür Kazım Zafır'ın cebini karıştırırken yakalanmış ve ertesi günü de müdürün davetiyle müesseseye girmiş bir delikanlıdır. Çocukta seyahat fantezisi fazla. Karakteristik orijinalitesi tembelliktir. Esrar kullanmıyor. Başkalarını idare etmesini seviyor ve beceriyor. Kendisinin hastalığı dilencilik. Arkadaşları üzerinde otoriter. Etrafındakileri haraca bağlamasını biliyor. Müessese terbiye heyeti çocuğun seyahat kompleksine en iyi başka bir mecraı vermeye çalışıyor.”²⁰ Bu satırlarda da görüldüğü üzere çocukların ailelerine ve önceki yaşamlarına dair bilgilere sahip olan, karakteristik özelliklerini

²⁰ Erenel, agm., s. 7.

bilen, problemlerinin farkındalığı ile hareket eden Çocukları Kurtarma Yurdu, bu bileşenleri kullanarak çözüme odaklanmış ve başarıya ulaşmıştır. Buradan hareketle yurdun faaliyetleri hakkında daha detaylı bilgi vermek yerinde olacaktır.

Çocukları Kurtarma Yurdu’nun Faaliyetleri

Çocukları Kurtarma Yurdu Müdürü Kazım Zafır Bey’in defaten altını çizdiği gibi “*ne bir kimsesizler yurdu, ne de acizleri himaye eden bir şefkat müessesesi*” olan Çocukları Kurtarma Yurdu, genetiksel problemler ve toplum ihmalinin esiri halindeki sokak çocuklarına iş sağlamak amacıyla meydana getirilmiş “*iş ve fikir damı*” olarak değerlendirilebilir. Ruhsal bozuklukları olmasa da “*çarpık ruhlu*” olan bu çocukları düşünmenin toplum adına gerekli olduğunu belirten Kazım Zafır Bey’e göre aldıkları eğitimle doğuştan gelen yetenekleri ortaya çıkartılacak ve bundan da ülke kazançlı çıkacaktır. Öte yandan sahip çıkılmamaları halinde bu çocukların geleceğin mahkum adayları olma olasılığının büyüklüğüne dikkat çeken Kazım Zafır Bey, toplumun huzuru ve güvenliği adına yurdun gerekliliğine vurgu yapmıştır.²¹ Bu bağlamda 1934’te sokaklarda bulunup yurda alınan çocukların sayısı 30 iken 1935’in başında 75’e, 1936’da ise 85’e ulaşmıştır. Esasen çocuk sayısı, yurt binasının koşullarıyla ilintili olup 100 çocuk alınması adına Kazım Zafır Bey’in binanın büyütülmesi için İstanbul Belediyesi’ne teklif götürdüğü görülmektedir ki bunun için gereken meblağın 7 bin lira olduğu da kayıtlara geçmiştir. Kısa süre içinde ahlaki açıdan düzelme gösteren çocukların eğitimi için zamanla kadronun büyütülmesine de gidilmiş, gerek öğretmen gerekse hizmetli sayısı da birkaç yıl içinde artış göstermiştir.²² Müdür yardımcılığını Sıdkı Şaşılar’ın üstlendiği yurda pedagojik bakımdan çocuklara destek verebilmek adına Belçika’dan “*Mulle*” isminde bir eğitimci de getirilmiştir.²³ Ancak kadronun daha da büyümesi ve kabul edilebilecek çocuk sayısının artması, kızların da alınabilmesi konusu yurdun hep gündeminde olmuş, bundan dolayı farklı kurumlardan destek alma yoluna da gidilmiştir. Bu kurumlardan birisi de Evkaf Umum Müdürlüğü olmuştur.²⁴ Ayrıca Sümerbank’la da temasa geçilmiş ve çocukların derslerinden kalan zamanlarını Sümerbank’ta

²¹ Zafır, *Çocukları Kurtarma Yurdu*, s. 3-5.

²² Hilal-i Ahmer, Kimsesiz Çocukları Kurtarma Yurdu”, 16 Mart 1935, s. 3. *Cumhuriyet*, “Çocukları Kurtarma Yurdu”, 11 Ocak 1936, s. 2. Erenel, agm., s. 7.

²³ Salahaddin Güngör, “Çocukları Kurtarma Yurdunda Bir Tetkik”, *Cumhuriyet*, 8 Mart 1938, s. 5. *Bugünün Bilgileriyle Kemal’in Türkiye’si*, s. 82.

²⁴ *Cumhuriyet*, “Evkafın Yaptığı Yardımlar”, 8 Ocak 1937, s. 2.

geçirmeleri kaydıyla yurda destek sağlanmıştı. Bu gelişme çocukların sanayii sektöründe çalışabilmelerinin önünü açması adına da önemli görülmüştür.²⁵ Herhangi bir engeli bulunmayan fakir çocukların Darülaceze veya başka bir kuruma gönderilmesinin de önüne geçen yurt, bu durumdakilerin yalnızca kendilerine yönlendirilmesini basın aracılığıyla da duyurmuştur.²⁶ Kısaca yurt, aynı durumda olan çocukların farklı yerlerde barınmasını ve farklı yöntemlerle rehabilite edilmesini istememiştir. Kazım Zafır'ın yurda dair tüm açıklamalarında da görüleceği üzere ciddiyetin ve disiplinin hakim olduğu ama ceza yöntemine başvurulmadığı, tamamen modern eğitim metotları ile iyileştirilmeye çalışılan çocukların yurda girişlerinden mezun olmalarına kadar tüm hareketleri, karakteristik özellikleri titizlikle incelenmiştir. Aşağıdaki satırlar, bu görüşü doğrular nitelikte olduğu için kayda değerdir.

Çocukları Kurtarma Yurdu'na getirildikten sonra öncelikle fotoğrafları çekilen çocukların daha sonra hamamda temizlenip doktor kontrolünden geçirilmesi rutin bir işlem olarak kayda geçmiştir. Sonrasında on gün boyunca tek başına bırakılarak gözlenen çocuklar bu sırada edinilen bilgiler sayesinde eğitime tabi tutulmuşlardır. Sokakta kalmaya alıştıklarından dolayı yurdun açıldığı ilk günlerde firar vakalarına sıkça rastlansa da yurdun ortamından dolayı kısa zamanda çocuklar bundan vazgeçmişler, hatta diğer sokak çocuklarını da yanlarında getirmeye başlamışlardır. Bu bağlamda ilk olarak fiziki, ahlaki ve entelektüel eğitimlerden geçirilmişlerdir ki Kazım Zafır Bey bu konuyla ilgili olarak *“sağlıklı bir zihin için sağlıklı bir bedene sahip olmak gerekir. Psikolojik ve ahlaki bir iyileşmenin, fiziki gelişim ile son derece yakından bağlı olduğunu bize gösterdi... Onlara konfor, ışık, temiz hava, jimnastik, çeşitli gezintiler ve disiplinli bir hayat çerçevesinde eğlenceler sunuyoruz”* şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.²⁷ Çocuklar yurtda, bir sanat alanında ustalaşmaları amacıyla da eğitim almışlardır. Bu eğitimi verecekler ise gazete ilanları vasıtasıyla bulunmuştur. Aşağıdaki ilan buna bir örnektir:

“Çocukları Kurtarma Yurdu marangozluk, demircilik ve terzilik atölyeleri için kırkar lira ücretle üç ustabaşı alınacaktır. Marangoz ve demircinin Sanat Mektebinden, terzinin Terzilik Okulundan mezun olmaları

²⁵ Cumhuriyet, “Kimsesiz Çocuklar”, 17 Ağustos 1935, s. 3.

²⁶ Son Posta, “Darülaceze Değil”, 9 Ekim 1935, s. 2.

²⁷ Güngör, agm., s. 5. Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si, s. 82.

lazımdır. İsteklilerin her gün saat 15.00'ten sonra 23 Ağustos 1939 tarihine kadar Darülaceze Yurt Müdürlüğüne müracaat etmeleri.”²⁸

Ustaların dışarıdan bulunması aslında yurdun bir diğer özelliğini göstermesi açısından da önemlidir. Çünkü yurt, bünyesinde barındırdığı atölyeleri kendisi işletmeyip dışarıdan iş sahiplerine vermektedir. Bu sayede çocuklar da iş hayatı içine doğrudan atılmış olmaktadır.²⁹ Çocukların sanat öğrenecekleri atölyelerin masrafları ise yurda ayrılan bütçeden karşılanmıştır.³⁰ Yurtta oluşturulan “*tesviye, kundura, dokuma, mobilya, litoğraf (taş baskı), hasır möble, dikiş*” atölyelerine her gün saat 14.00'te girerek iş öğrenen ve çalışarak para kazanan bu çocuklar, pazar günlerinde izin alarak dışarıya çıkabilmekteydi ve dönüşte geçirdikleri saatleri rapor olarak sunmaktaydılar. Buna dair bir örnek 26 numaralı Süleyman³¹ adlı çocuğun raporu üzerinden şöyle verilebilir: “*Saat 10'da yurttan çıktım. Cebimde 10 kuruş vardı. Yalnızca Kasımpaşa'ya haminnemin evine gittim. Oraya 95'le 27 geldiler. Beraberce 95'in evine gittik. Orada biraz oturduktan sonra bizim eve geldik ve 18.40'ta yurda döndük. Harçlığımıla bir çorap aldım.*” Yurt idaresi tarafından çocukların özellikle parayı harcadıkları yerlerle irtibata geçildiği ve doğru söyleyip söylemediklerinin araştırıldığı görülmektedir ki yurtta herhangi bir ceza işlemi uygulanmadığından yalan söyleme veya gizleme olaylarına rastlanmaması da dikkate değer bir durumdur.³² Burada çocukların kazançlarının tamamının kendilerine verilmediğinin belirtilmesinde fayda vardır. Haftalık 20 ila 25 kuruş arasında harçlık alan çocukların geri kalan paraları yurt tarafından açılan cari hesaplarda biriktirilmekteydi ki bu sayede hayata atılma zamanları geldiğinde kendilerinin küçük birer sermayeleri de olmaktadır.³³

Çocukların haftalık izinlerinden ayrı olarak yurt tarafından tatil ihtiyaçlarını giderebilmek amacıyla Heybeliada'da kampa götürüldüğü de bilinmektedir. Her ne kadar 30 gün sürecek 100 kişilik bir kamp açılması

²⁸ Son Telgraf, “İstanbul Valiliğinden”, 19 Ağustos 1939, s. 8.

²⁹ Sabih Alaçam, “Çocukları Kurtarma Yurdu”, *Yarım Ay*, 1 Temmuz 1937, s. 9.

³⁰ Bu maksatla yurda kuruluş senesi olan 1933'te 21.270 lira ayrılmışken işleyişinin değişeceği son seneleri olan 1938'de 10.488, 1939'da ise 12.360 lira ödenek ayrılmıştır. Bkz. *Cumhuriyet*, “Bakımsız Çocukları Kurtarma Yurdu”, 8 Kasım 1933, s. 6. *Tan*, “Çocukları Kurtarma Yurdu, 2 Mayıs 1939, s. 2. Bu durum yurda ayrılan meblağın düştüğü yarı yarıya düşürüldüğünü göstermesi açısından önemlidir.

³¹ Kazım Zafır'ın ifadesine göre “26 Süleyman çok garip... Karakteri muharriş... Hareketi fazla. Ruf bakımından mazohist. Yani kavgaya etmekten, maznun mevkiine düşerek hırpalanmaktan, ağlayıp sızlanmaktan zevk alıyor. Esrar, bulursa içiyor. Gürültücü bir tip.” Erenel, agm., s. 7.

³² Erenel, agm., s. 7.

³³ *Cumhuriyet*, “Düşmüş Çocuklarımızı Hayata Çıkaran Yurt”, 4 Kasım 1935, s. 7.

yoluna gidildiği söylene de Heybeliada Kampı 15 Temmuz'da başlayıp eylül sonuna kadar devam ettirilmiş ve zorunlu olmamakla beraber çocukların çoğu katılım sağlamıştır.³⁴ Kazım Zafır Bey'in ifade ettiği üzere çocukların ruhsal yapıları doğrultusunda oluşturulan Heybeliada Kampında özellikle şu hususlara önem verildiği söylenebilir: “1. *Yeni temiz itiyatlar kazandırmak*, 2. *Affektivite'lerine*³⁵ *normal bir tevettir vermek*, 3. *Sağlık ve diriliklerini muhafaza etmek*.”³⁶ Çocukların duygusal ve bedensel açıdan iyileşmelerini sağlamak adına düzenlenen bu kamplarda özellikle denizin temizleyici ve eğlendirici yönünden istifade ettiklerini belirten Kazım Zafır Bey, takdir görmeye aç olan yurt çocuklarının çadırlarını temiz tutarak bu duygularını tatmin ettiklerini de dile getirmiştir. Ayrıca sokaklarda tahtaların, toprağın üstünde yatan çocuklara yurttaki yatak eğitiminin verilmesinde kampın etkisinin büyük olduğunu göstermek adına kampa katılmayan çocukların bu eğitimi daha güç aldıklarını da söylemiştir.³⁷ Buradan hareketle yurttaki kalan çocukların hepsinin kampa katılım sağlamadığını, daha doğru bir ifadeyle kampa gelmenin zorunlu olmadığını görmek mümkün. Adanın Çamlımanlı Plajı kısmında kurulan kamptaki düzen ise Kazım Zafır Bey tarafından şu şekilde anlatılmıştır:

“Sabah altıda kalk borusu tabii! Kısa bir jimnastikten sonra hurra denize! Sonra ‘ti’ çekilip bayrak açılır, kısa bir nasihat, kahvaltı, muntika temizliğinden sonra da öğle yemeğine kadar serbest bırakılırlardı. Çocuklara göre kamp hayatının en sevimsiz yanı bir buçuk saatlik mecburi ‘*öğle uykusu*’ ydu ki, düpedüz kanlarına dokunuyordu. Halbuki onlar bu sürede kuş avlamak, köpek taşlamak isterlerdi. Ancak kamp yönetimi programından asla şaşmazdı. Öğle uykuları, marş talimleri ve zorunlu banyolar hariç, çocuklar yuvalarında bile bulamayacakları bir konforda sevgiyle şımartılıyorlardı.”³⁸

Kampta uygulanan programın bir benzerinin yurttaki da uygulanıyor olduğunu söylemek gerekir. Nitekim yurttaki da saat altıda uyanan ve “*liderlerinin ve annelerinin*”³⁹ *denetimi altında yataklarını ... yatakhane*

³⁴ Alaettin Cemil Topçubaşı, “Sokak Çocukları”, *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1934, s. 5. *Cumhuriyet*, Çocukları Kurtarma Yurdu Kampı”, 23 Temmuz 1936, s. 2. Alaçam, agm., s. 9.

³⁵ Alıntı yapıldığı için değiştirilmeyen Fransızca kelime, “*duygusallık*” olarak Türkçeye çevrilebilir.

³⁶ Kazım Zafır, “Heybeliada Kampı”, *Yeni Türk*, C 5, S 60, Eminönü Halkevi Yayınları, İstanbul, 1937, s. 1265.

³⁷ Kazım Zafır, *Heybeliada Kampı*, s. 1267.

³⁸ Bayazoğlu, *age.*, s. 35-36.

³⁹ Buradaki anne ifadesinin yurttaki görevli kadın personeller olduğu söylenebilir.

düzeltilip odalarını havalandıran, yatakhaneyi temizleyen, daha sonra gruplar halinde banyoya götürülen...” çocuklar yarım saat sporun sonrasında kahvaltıya geçmekteydiler. Kahvaltının ardından ise saat dokuz itibariyle hizmet ve eğitim saatleri başlayan çocuklar her gün ayrı bir konuda olacak şekilde yurt personeline çamaşır yıkama, servis yapma, odaları temizleme gibi işlerde yardım ederek çalışma hayatına hazırlanmışlar, sonrasında da atölyelere giderek ayakkabıcılık, terzilik gibi el becerisi isteyen uğraşları öğrenmeye çalışmışlardır. Atölye çalışmaları sonrasında kişisel temizliklerini yapan ve öğle yemeklerini yiyen çocukların dinlenmeleri için yurt tarafından 13.00-14.00 arası uygun görülmüştür. 14.00 itibariyle eğitim-öğretim sürecine giren çocuklar için yurttan “u” biçimine getirilmiş masalardan ibaret 20 kişilik sınıflar oluşturulmuştur. Verilen eğitimle ilgili olarak yurt müdürü Kazım Zafır Bey’in anlatımı ise şu şekildedir:

“Eğitimci o günkü dersin konusunu anlatıyor ve daha sonra her öğrenciye konuyla ilgili bir yorum yaptırıyor. Böylece dersin çocukların aklında kalması kolaylaşıyor. Çocukların dikkati hiç dağılmıyor. Eğitimcilerin sorularına sözlü yanıt vermek zorunda kalan çocuklar böylece nitelikli bir eğitimin zorunlu koşulu olan gerçek bir beyin jimnastiği yapma fırsatını muhakeme yoluyla yapıyorlar. Hangi dersi verirsek verelim işe önce çocuğun konuyla ilgilenmesini sağlamakla başlıyoruz. Bilgilerin hayatta nasıl, ne kadar ve ne zaman işlerine yarayacağını çocuklara gösteriyoruz. Çocuğu iyi hazırlamaktan anladığımız şey, onlara dersleri ezberletmekten ziyade üzerinde düşünmelerini sağlamak”⁴⁰

Eğitimlerini 16.30’da tamamlayan çocukların sonrasındaki aktiviteleri ise 18.00’e kadar oyun oynamak olup şiddete dayalı oyunlar hariç her türlü oyunu oynamakta da serbest kaldıkları görülmektedir. Saat 19.00’da serbest zaman geçiren çocukların bu süreçte yaptıkları ise yurt eğitimcileri için oldukça önem arz etmektedir. Çünkü çocuklarla alakalı değerlendirmeler bu zaman diliminde yapılan gözlemlere dayandırılmaktadır. Akşam yemeğinden sonra ise birlikte eğlenen çocukların şarkılar söylediği, skeçler oynadığı bilinmektedir. Bunun ardından ise zorunlu olarak soğuk duş alıp uyumaya geçmişlerdir. Çocukların uyku saatlerinde de gözlem yapan eğitimciler, uykuya dalmakta zorlanan, uykusunda konuşan, uykusu derin ya da hafif olan, horlayan, yataktan sızan, sıkça ayrılan çocukların gündüz yaptıkları hareketlerle gece yaptıkları arasındaki ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Sokakta yaşamaya alışmış ve kötü alışkanlıklara sahip çocukların bu özelliklerinden

⁴⁰ Bugünün Bilgileriyle Kemal’in Türkiye’si, s. 82-83.

kurtarılmasını amaçlayan yurttaki ceza sistemi yoksa da baş edilemeyenler için odaya kapatma usulüne başvurulduğu da olmuştur. Arkadaşlarının serbestçe neler yaptığını görecektir şekilde odaya kapatılan ve sadece kuru ekmek verilen çocukların bu cezanın ardından düzeldiği de görülmüştür. Örneğin bağıra bağıra hırsızlık yapıp adam öldüreceğini söyleyen madde bağımlısı 56 numaralı Burhan, cezasını çektikten sonra kendisini düzeltmiş; kısa süre sonra bağımlılığından kurtularak kundura atölyesinde usta olmuştur.⁴¹ Belli bir düzen çerçevesinde kurtarmaya çalıştığı çocukları hayata hazırlayan ve ilk dönemlerinde basının oldukça dikkatini çeken Çocukları Kurtarma Yurdu'na yönelik yapılan haberlerden birini 1938'in mart ayında Cumhuriyet için Salahaddin Güngör hazırlamıştır. Güngör'ün yazısından yurdun ancak 80 çocuğu barındırıp iâşesini sağlayabilecek kapasitede olduğu bilgisini edinebilmek mümkün. Ayrıca yazıda maddi yetersizlik nedeniyle yurttaki kalan ve dışarıda lise seviyesinde eğitimine devam eden çocukların da olduğu, 1937'de Çocukları Kurtarma Yurdu'ndan mezun olan çocuklardan birinin Beyoğlu'ndaki büyük bir otelde yüksek ücretle aşçılık yaptığı da görülebilmektedir.⁴² Hatta 19 Ekim 1935 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “*Bilmeceyi Doğru Çözenler*” kısmında “*Çocukları Kurtarma Yurdu talebesinden 12 Kadri Akdoğan*”⁴³ ibaresinden de fark edileceği üzere yurttaki çocuklar sadece serserilikten kurtarılmamış, eğitsel anlamda da kendisini geliştirmek isteyen bireylere dönüştürülmüştür. Aynı yıl içinde, 1935'te yurda dair verilen bilgiler, açılan müessesenin ne denli maksadına ulaştığını göstermesi yönünden de önemlidir. Buna göre 1933'te kuruma giren çocukların 10'u kunduracı, 10'u mobilyacı, 5'i marangoz, 5'i terzi, 3'ü dizgici, 1'i saraç olmuş ve günde 150 ila 250 kuruş⁴⁴ kazanabilecekleri işlere yerleştirilmişlerdir. Bundan ayrı “*ekzamen psikolojik*” sonucundan okumaya eğilimi olduğu anlaşılan çocuklardan biri Güzel Sanatlar Akademisi Resim Şubesine, ikisi Darüşşafaka'ya, ikisi Gedikli Küçük Zabit Mektebi'ne, beş çocuk Büyükdere'deki Fidancılık Enstitüsü'ne kaydettirilmişlerdir.⁴⁵ Bu doğrultuda yurttaki çocukların ilgi alanlarına göre yönlendirildiğinin bir kez daha altını çizmek yerinde olacaktır.

⁴¹ İhsan Arif Gökpinar, “Sefil Çocukları Kurtarma Yurdu”, **Haber**, 13 Nisan 1935, s. 8. **Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si**, s. 83.

⁴² Güngör, agm., s. 5.

⁴³ **Cumhuriyet**, “Bilmeceyi Doğru Çözenler”, 19 Ekim 1935, s. 7.

⁴⁴ Bu haberin yer aldığı gazetenin fiyatı 5 kuruş olup çocukların kazançları buradan hareketle değerlendirilebilir.

⁴⁵ **Cumhuriyet**, “Kimsesiz Çocuklar”, 17 Ağustos 1935, s. 1.

1937 senesinde Sabih Alaçam'ın gerçekleştirdiği röportajda da Kazım Zafir Bey, uygulamaya çalıştığı metotla ilgili olarak kendilerinin klasik eğitim sisteminin dışında olduklarını belirtmiştir. Buna en yakın usul her ne kadar ABD'de uygulansa da orada da “*yurtlar ile hayat arasında bir pencere açılmadığından*” söz eden Kazım Zafir Bey'e göre Çocukları Kurtarma Yurdu, “*tamamen hayatın içine açılan ve çocuklarımızı bonservislerini verip de mezun yapıncaya kadar çalışmak, iş sahibi olmak, yetiştirildikleri sanat şubelerinde...rekabetten yılmaz kuvvetlere sahip olacak kadar hayat mücadelesi nedir bilir bir tarzda ortaya atan bir müessese*” yapısındadır. Kazım Zafir Bey'in Alaçam'a anlattıkları arasında en dikkat çeken ise banyo ve hamamı laboratuvar olarak değerlendirmesi olmuştur. Bunu ise “*mücadelemizin en büyüğünü pislik ile yapıyoruz*” şeklinde açıklamıştır.⁴⁶

Yurda dair haber hazırlayan bir başka gazeteci Latif Erenel de 1936 yılının temmuz ayında Tan gazetesinde yayınladığı yazısında İstanbul Belediyesi bünyesinde kurulmuş olan yurttaki kalanların, yukarıdaki sayfalarda Kazım Zafir'in broşüründen alıntılanan cümlelerin neredeyse aynısı olacak şekilde “*evlerine isyan etmiş, cemiyetin kayıtlarından kaçmış, enerjilerini memleketin zararına kullanan isyankar, antisosyal çocuklar*” olduğunu belirtmiştir. Kendisine yöneltilen soru üzerine Kazım Zafir Bey, yurdun kurulma amacını da Erenel'e şu şekilde açıklamıştır:

“Çocukları Kurtarma Yurdu, şehrin diriliğinde korkunç birer tehlike olabilecek sosyal şartlar içinde yaşayan Delingnant ve psikopat çocuklara mahsus adli yardım müessesesidir. Bu müessese, herhangi bir otoriteye boyun eğmeyen serkeş ruhlu serseri şehir çocuklarını büyük şehrin bin bir girdabından çekip kurtarmak ve kendilerini şehir ve cemiyet hesabına faydalı kılmak maksadıyla kurulmuştur... Bu müessese yepyeni bir ihtiyacın mahsulüdür ve adli prevantoryum mahiyetindedir. Hapishane ve tımarhane namzetlerini sinelerinde ıslah ederek şehri feci akıbetlerden kurtarır. Fakat mücrim namzedi çocuklar, yalnız bu yurt dahilinde murakabe ve müşahede edilerek hususi bir rejime tabi tutulur. Bundan başka piyasa şartlarına bağlanan iş atölyelerinde çalıştırılarak kendisi hem kendine hem cemiyete müfit bir hale getirilir.”⁴⁷

Yurtla ilgili bir diğer araştırmayı da Suad Derviş yapmış ve 1935 yılında 12 sayılı “Çocuklarımız Ne Halde” yazı dizisini hazırlayan Suad Derviş 6. Yazısını “*Kurtulan Çocuklara Göre*” başlığıyla kaleme almıştır. Çocukları

⁴⁶ Alaçam, agm., s. 8-9.

⁴⁷ Erenel, agm., s. 7.

Kurtarma Yurdu'ndaki çocuklarla ve yurt müdürü Kazım Zafir Bey'le görüşen Suad Derviş'in öne çıkardığı çocuk ise Zaro Ağa'nın torunu Süleyman olmuştur. Madde bağımlısı olan ve yankesicilik yapan Süleyman, öncesinde Darülaceze'ye götürüldüğünü, kendisine büyük kıyafetler giydirildiği⁴⁸ ve yemeklerin içinden taş çıktığı için oradan kaçtığını, yurdu ise sevdiğini anlatmıştır. Anlatının detaylarının tesirinde kalan Suad Derviş, uyuşturucu tüccarlarının istismar ettiği çocukların çamura sürüklenişinden bahsetmiş, Kazım Zafir Bey'in ifadesiyle bu çocukların çoğunun üvey anne-baba, dayak gibi ailevi sorunlar nedeniyle *“aile düşmanlığı”* olan ve evden uzaklaşan çocuklar olduğunu söylemiştir. Kazım Zafir Bey'e göre kıymet görmeyi bilmeyen bu çocuklara yurda geldiğinde aşılana ilk iki şey *“kendilerine karşı hürmet ve muhabbet uyandırmak, sonra cemiyeti ve işi sevip saydırmak”* olarak belirlenmiş olup yurdun selamı dahi *“seviyorum, sayıyorum, çalışıyorum”* şeklinde belirlenmiştir.⁴⁹ Kazım Zafir Bey'in ifadelerinden hareketle, Çocukları Kurtarma Yurdu'nun hali hazırda ve/veya ilerleyen yaşlarında mevcut düzene karşı duran, duracak olan, genel manada toplumu ve devleti zora sokacak potansiyele sahip çocuklara büyümeden müdahale ettiğini söylemek yerinde olacaktır. Çocukların sokaktan kurtarılması, meslek sahibi yapılması, klasik ifadeyle *“vatanına, milletine hayırlı evlat”* haline getirilmesi temeline oturtulmuş bir işleyişe sahip olan yurt, okul hüviyetine de sahip olup eğitim aldığı sanat dalında başarılı olanları mezun da etmiştir.

Çocukları Kurtarma Yurdu'ndan bir sanat alanında uzmanlaşarak mezun olanların sayısı 1936'da 16, 1937'de 23, 1938'de ise 14 olarak kayda geçmiştir. Dolayısıyla eş zamanlı yurda alınan çocukların buradan mezun olmaları ise aynı süreçte olmamış, yurda veda etmek için başarıya ulaşmak en mühim kriter olarak belirlenmiştir. Sanatlarını öğrenmelerinin yanı sıra ahlaki açıdan da eğitimlerini tamamlayan ve kendilerine birer iş de bulunan bu çocukların yerine yenileri alınırken Kazım Zafir Bey, mezunlarla temasını sonrasında da sürdürmüş, hepsini bir araya getirdiği yemekler organize etmiştir.⁵⁰ Kendilerini bir sanat alanında kanıtlayan ve aldıkları şahadetnameyle mezun olan çocukların çalışma hayatı ise İstanbul'la sınırlı olmamıştır. Öyle ki Ankara, İzmir, Eskişehir gibi illerde iş bulunması

⁴⁸ Çocukları Kurtarma Yurdu'nda kıyafetler tek tiptir. Bk. Gökpınar, agm., s. 8

⁴⁹ Suad Derviş, “Çocukları Kurtarma Yurdu'nda Dinlediklerim”, *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1935, s. 7-8.

⁵⁰ *Cumhuriyet*, “Kurtarılan Çocuklar”, 5 Aralık 1936, s. 2. **Akşam**, “Çocukları Kurtarma Yurdu Kampı”, 1 Ağustos 1937, s. 4. **Akşam**, “Kimsesiz Çocukları Kurtarma Yurdu”, 31 Ekim 1938, s. 3.

üzerine şehir dışına çıkanlar da olmuştur.⁵¹ Ayrıca mezun olan çocukların müsamereler düzenlediği de görülmektedir. Örneğin 1938 mezunları 29 Mayıs'ta Beyoğlu Halkevi'nde Muhittin Üstündağ'la beraber İstanbul Valiliği ve Belediye Başkanlığı çalışanlarının da hazır bulunduğu etkinlikte “*Köprüaltı Çocukları*” adlı bir piyes sergilemişler, misafirlere ikramlarda bulunmuşlardır.⁵² Aynı senenin ekim ayına gelindiğinde, 30 Ekim 1938 günü kuruluşunun beşinci yıldönümünü kutlayan Çocukları Kurtarma Yurdu⁵³, Atatürk'ün vefatı sonrasında mevcut görünümünü muhafaza edememiştir. Nitekim Atatürk'ün vefatının üzerinden henüz bir ay geçmeden görevinden alınan Muhittin Üstündağ'ın yerine İstanbul Valiliği ve Belediye Başkanlığına getirilen Lütfi Kırdar'ın ilk faaliyetlerinden biri yurtla ilgili olmuştur.

1939 yılının nisan ayında Çocukları Kurtarma Yurdu'nun Düşkünler Evi ile birleştirilerek “*Şefkat Yurdu*” adıyla faaliyet göstereceğine dair basında haberler verilmeye başlanmıştır.⁵⁴ Ancak bundan yaklaşık iki sene öncesinde de Adliye Vekili Şükrü Saraçoğlu'nun vekaletine bağlı ıslahhanelerle Çocukları Kurtarma Yurdu'nun birleştirilmesine yönelik düşünceleri olduğunu basından okuyabilmek mümkün.⁵⁵ Bu nedenle yurdun mevcut halinin değişikliğe uğramasına dair planların 1939'dan önce de olduğunu vurgulamak yerinde olacaktır. Ayrıca şehrin en işlek yerlerinden birinde olmasından rahatsızlık duyan belediyenin, yurdu Heybeliada'ya taşımak istemesi de belediyeyle Kazım Zafir arasındaki sürtüşmeleri doğurduğu da bilinmektedir.⁵⁶ Kaldı ki 29. Dipnotta da belirtildiği üzere yurda ayrılan bütçenin 1933'e nazaran son iki yılda yarı yarıya düşürülmüş olması da bunu göstermektedir. Dolayısıyla giderek yurda yönelik tutumların değişmeye başladığı dikkat çekmektedir.

Bu gelişmeler ışığında 1939'da yaşananları köşesinde değerlendiren Suad Derviş, yararı görülmediği gerekçesiyle yurdun dağıtılarak öğrencilerinin Darülaceze'ye gönderilmesine dair alınan kararı doğru bulmadığını, sonrasında yurdun büyütülmesi, binasının genişletilmesi gibi değişikliklerin kabul edilmesini ise memnuniyetle karşıladığını belirtmiştir.

⁵¹ Akşam, “Çocukları Kurtarma Yurdu”, 9 Haziran 1937, s. 3.

⁵² Cumhuriyet, “Çocukları Kurtarma Yurdunun Müsameresi”, 30 Mayıs 1938, s. 2.

⁵³ Akşam, “Kimsesiz Çocukları Kurtarma Yurdu”, 31 Ekim 1938, s. 3.

⁵⁴ Vakit, “Kurtarma Yurdunun Yeni Şekli”, 13 Nisan 1939, s. 11.

⁵⁵ Cumhuriyet, “Adliye İşlerinde Yapılacak Islahat”, 22 Haziran 1937, s. 1.

⁵⁶ Erol Gökşen, “Gazeteci Suat Derviş'ten Romancı Suat Derviş'e: Fosforlu Cevriye'yi Röportajlar Üzerinden Okumak”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, C XIII, S 25, Ankara 2021, s. 246.

Suat Derviş'e göre kız çocuklarının da yurda alınması gerekmektedir ki *“kaldırımlarda sürünmekten, şunun bunun hesabına dilencilik etmekten ve nihayet en genç yaşlarında sefaletin ve ahlaksızlığın en derin uçurumlarına yuvarlanmaktan”* kurtarılabilirler.⁵⁷ Ancak daha önce de belirtildiği üzere yurda kız çocuklarının alınmasına dair bir gelişmenin yaşanmadığı görülmektedir. Öte yandan yurt da artık 1939 yılı itibariyle eski düzeninden uzaklaşmaya başlamıştır.

Bu doğrultuda öncelikle İstanbul Valiliği'ne bağlı olmakla birlikte 1939'a değin tamamen bağımsız olarak faaliyet gösteren yurdun bu süreçte denetim ve kontrollerini İstanbul Belediyesi müfettişleriyle iki uzmanın gerçekleştirdiğini belirtmek gerekmektedir. Bu denetimlerde hazırlanan raporlar neticesinde yurdun yöneticilerinin kendilerine verilen geniş yetkileri çok iyi değerlendiremedikleri, programlı ve disiplinli bir çalışma sistemi gerçekleştiremedikleri düşünülerek ve yurdu dağılmaktan kurtarmak amacıyla Çocukları Kurtarma Yurdu, 6 Haziran 1939'da İstanbul Maarif Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. Tüm valilik ve belediye müesseseleri gibi yurdun da tahsisatının İstanbul Vilayeti bütçesinden karşılanması uygun görülmüştür. Ayrıca konumunun şehrin işlek bir caddesinde olmasının doğru olmadığı kanaatiyle daha uygun bir yere nakledilerek bir yandan da müstakil bir bina ve arazi arayışına geçilmiştir. Yönetim ve eğitim kadrosunda da değişikliğe gidilen ve çocuk sayısının da bine çıkartılması planlanan yurttaki bu değişiklikler yapıldığında 120 çocuğun bulunduğu bilinmektedir. İktisat Vekaleti'nin önerisiyle bu çocukların sanayii ve maadin işlerinde çalışabilecek şekilde yetiştirilmesi de uygun görülmüştür.⁵⁸ Bu bağlamda bu çocuklarının düzenlerinin değiştirilmesinin ne denli doğru olduğunun tartışılması dahi gereksiz olacaktır. Ayrıca sonraki süreçte de görülecektir ki yurda yönelik bu değişimin neticeleri çok da olumlu olmamıştır.

Yukarıda ele alınan değişim kapsamında Darülaceze'yle birleştirilen Çocukları Kurtarma Yurdu hakkında aynı yıl içinde iyileştirilmesine gidilmesi ve yeniden ayrı bir oluşum halinde varlık göstermesi yönünde ikinci bir karar da alındığı görülmektedir. Bu doğrultuda 1939'un son ayında yurtla ilgili yapılacak faaliyetler için yurt nizamnamesinin 10. Maddesine göre yeni bir komisyon da oluşturulmuştur ki komisyonda bulunan Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay, Dr. Necati Kip, Dr. İbrahim Zati Öget, Maarif

⁵⁷ Suat Derviş, “Çocukları Kurtarma Yurdu Büyütülecekmiş”, **Haber**, 4 Aralık 1939, s. 2.

⁵⁸ CA, 30.10.0.0 (Muamelat Genel Müdürlüğü) /174.201.6 (9 Ekim 1940).

Müdürü Tefvîk Kut tarafından yeni bir talimatname de hazırlanmıştır.⁵⁹ Çalışmaların ardından Çorum Maarif Müdürü Neşet Köse Çocukları Kurtarma Yurdu'na müdür olarak görevlendirilmiş, yurdun doktorluğuna ise Bakırköy Hastanesi Emraz-ı Akliye doktoru Necati Kıp getirilmiştir.⁶⁰ 1940 senesi başında ise yurdun Darülaceze'den ayrılmasına yönelik kararın uygulanmasına geçilmiş ve Kağıthane'deki İmrahor Köşkü istimlak edilerek yurda tahsis edilmiş, yetmediği takdirde Çağlayan Köşkü'nün de ilave edilmesi uygun görülmüştür.⁶¹ 1941'de ise yurt genişletilerek Yeşilköy'e taşınmıştır.⁶² 1939-1941 yılları arasında yaşanan bu gelişmeler, Kazım Zafır idaresindeki Çocukları Kurtarma Yurdu'nun değişim sonrasında varlık göstermekte zorlandığının kanıtı olarak gösterilebilir. Öte taraftan her ne kadar planlanan hedefe ulaşamadığı söylene de Kazım Zafır'ın oğullarının Çocukları Kurtarma Yurdu'nda “*serseri*” olmaktan kurtarıldığını görmemek mümkün değildir. 1933'ten 1939'a değin yapılan çalışmalarla bu çocuklar her şeyden önce en çok ihtiyaç duydukları kıymet görme hissiyle tanışmışlardır. Yurdun her faaliyetinde bunu görebilmek mümkünse de şu anekdot ile örneklendirmek de yerinde olacaktır:

“Çocukların beyaz örtülü masalarda yemek yediğini gören bir belediye görevlisi Galatasaray Lisesi'nde bile bu kadar özen olmadığını söyleyince Kazım Bey şu yanıtı vermişti: *Galatasaray talebesi muşambada yiyebilir. Hatta çömelip taş üstünde yemeyi tecrübe etsinler. Çünkü onlar evlerinde beyaz örtü nedir biliyorlar. Benim çocuklarım bilmiyor. Onların seviyesini yükseltmezsem buradan çıkıp yine sokağa giderler*”⁶³

Çocukları sokaktan kurtarmaya kendini adayan Kazım Zafır'ın müdürlüğü döneminde ki bu dönem aynı zamanda yurdun İstanbul Valiliği'ne ve Belediyesi'ne bağlı olduğu süreçtir, toplamda 250 çocuğa kol kanat gerilmiş, ileride suçlu olma potansiyeli bulunan 250 çocuk sokaktan kurtarılmıştır. Yurdun kapatılması sonrasında ise İstanbul sokaklarındaki başıboş çocukların sayısının yeniden arttığı gözlemlenmiş ve bunun için çareler aranmaya başlanmıştır. Hatta 1944'te Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun “*çocuk davası*” olarak değerlendirdiği ve İstanbul'un önemli

⁵⁹ **Vakit**, “Çocukları Kurtarma Yurdu Genişletiliyor”, 3 Aralık 1939, s. 2. **Cumhuriyet**, “Çocukları Kurtarma Yurdu”, 16 Aralık 1939, s. 2. **Haber**, “Çocukları Kurtarma Yurdu Genişletiliyor”, 16 Aralık 1939, s. 2. **Vakit**, “Çocukları Kurtarma Yurdu Islah Edilecek”, 16 Aralık 1939, s. 2.

⁶⁰ **Cumhuriyet**, “Maarifte Tayinler”, 19 Aralık 1939, s. 2.

⁶¹ **Cumhuriyet**, “Çocukları Kurtarma Yurdu Açılacak”, 5 Nisan 1940, s. 2. **Cumhuriyet**, “Kimsesiz Çocukları Kurtarma Yurdu”, 8 Nisan 1940, s. 2.

⁶² **Cumhuriyet**, “Çocukları Kurtarma Yurdu Tevsi Edildi”, 28 Kasım 1941, s. 2.

⁶³ **Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si**, s. 83.

bir meselesi olarak gördüğü bu konuda artık geçmişte kalan Çocukları Kurtarma Yurdu’nu örnek gösterdiği görülmektedir.⁶⁴ İki sene sonra, 1946’da da Metin Toker aynı hususa dikkat çekmiş ve Kazım Zafır’ın 1933’te yedi kimsesiz çocukla şehrin en işlek yerinde kurduğu ve bu sayede onları yanında tutarak kısa sürede “*meslek sahibi, namuslu kişiler*” haline getirdiği Çocukları Kurtarma Yurdu’nun yeniden kurulması çözüm yollarından birisi olarak sunulmuştur.⁶⁵ Ancak bu çözüm önerilerinin uygulanmadığı ve Çocukları Kurtarma Yurdu ile Kazım Zafır Bey’in sonraki senelerde unutulmaya yüz tuttuğu⁶⁶, bir yandan da İstanbul sokaklarındaki “*serseri çocuk*” taifesinin yeniden çoğalmaya başladığı görülmektedir.

⁶⁴ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Çocuk Davasında Küçük ve Müsbet İş Numuneleri”, **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1944, s. 2.

⁶⁵ Metin Toker, “Kimsesiz ve Serseri Çocuklar Davası”, **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1946, s. 2.

⁶⁶ Kazım Zafır Bey sonrasında da çocuklarla ilgili çalışmalarını devam ettirmiş, 5 Mart 1949’da kendisinin de katıldığı toplantıda kurulan Çocuk Dostları Derneği’nin yönetim kurulu üyeliğini Hasene Ilgaz, Muhittin Üstündağ, Süreyya Ağaoğlu ve İffet Halim Oruz ile beraber üstlenmiştir. Bkz. Hasene Ilgaz, **Atatürk’e 100. Yıl Armağanı**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1981, s. 156-157.

SONUÇ

Egemenliği kayıtsız şartsız Türk milletine veren ve milletin her bir ferdini sınıf ve aile ayrımı gözetmeksizin eşit gören Cumhuriyet Türkiye'sindeki bu gerçeklik, devleti yöneten erkin politik noktada sosyal gücünü görebilme açısından bir belirleyicilik arz etmektedir. Tarihsele serüvende her bir vatandaşın devlet tarafından güvenliğinin sağlanması, eğitim, sağlık, kültür, barınma ve beslenme gibi ihtiyaçlarının giderilmesi zaruriyetinin ne derecede giderildiği merak konusu olurken bu işleyişi içinde bireye destek veren devlet kadar devlete destek veren birey de olmuş mudur sorusu da merak uyandırmalıdır. Yalnızca maddi kaynağın sunulması ile değil; üretilen fikirler, ortaya konulan projeler ile de devlete destek olunabileceğinden hareket edilerek bakıldığında ve bu desteğın de devlet yönlü kabulü söz konusu olduğunda sosyal gelişimin politik gelişmeyle ne denli girift hal aldığı görülmektedir. Bu bağlamda 1930'lu yılların ortaları itibariyle bilhassa İstanbul'da dikkati çeken kimsesiz ya da ailesi olsa da ilgisiz kalan, bir genellemeyle sokak çocukları şeklinde kabul gören kesimin kurtarılması için uygulamaya geçilen planlar arasında yer alan Çocukları Kurtarma Yurdu, Atatürk Dönemi sosyal politikaları içinde ayrı bir yere sahiptir. Çocukları korumaktan ziyade ki bu misyonu Himaye-i Etfal zaten üstlenmiş bulunmaktadır, adına uygun bir şekilde kurtarmayı amaçlayan, gerek sağlıklı bir ortamda barınmalarını gerekse geçimlerini sağlayabilecekleri bir iş kolunda gelişmelerini arzu eden bu kurum, özellikle fikir babası ve müdürü olan Kazım Zafir Bey'in çabalarıyla döneminde adından sıkça söz ettirmiştir. Ancak Kazım Zafir Bey'in kurulma sürecinin başında iken dışarıdan müdahale edilmemesine yönelik kriteri zamanla geçerliliğini yitirmiş, başta yurdun bulunduğu muhit olmak üzere yapısı ve işleyişi ile ilgili eleştirel sesler giderek artmıştır. Bu durum beraberinde Çocukları Kurtarma Yurdu'na dair katı değişiklikleri getirmiştir.

Kazım Zafir Bey'in üzerinde ısrarla durduğu koruma değil kurtarma amacını taşıdıkları kısmı gözden kaçırılmış, diğer kurumlardan farklı olduğunu ise tam olarak izah edememiştir ki 1939 itibariyle Çocukları Kurtarma Yurdu Darülaceze ile birleştirilmiş ve mevcut yerleşkesinden ayrılmıştır. Çocukların ruhsal iyileşmesine önem veren Kazım Zafir Bey'in altı senede şekillendirmeye çalıştığı yapı, bu değişikliklerin ardından bir daha kendine gelememiştir. 1940'lı yıllarda İstanbul'da artış gösteren sokak çocuklarının verdiği rahatsızlık üzerine düşünülen çözüm önerileri arasında ise Çocukları Kurtarma Yurdu hep yerini korumuştur. Buradan hareketle eğitim sahasında yahut herhangi bir başka alanda uzmanlaşmış bir ismin

çalışmalarına müdahale edilmesinin ne denli zarar verdiği görülmektedir. Bu gerçekliğin unutulmaması adına böylesi örneklerle ilgili çalışmaların çoğalmasına ihtiyaç duyulduğu ortadadır. Tarihin ilerleyen safhalarında unutulurken Atatürk döneminin sosyal ve eğitsel faaliyetlerini konu edinen çalışmalarda kendisine yer bulamayan Kazım Zafır Bey ile Çocukları Kurtarma Yurdu'na dair yapılabilecek daha geniş akademik çalışmalara zemin hazırlamak isteyen bu tebliğ metni bir eğitimci ile çocuklarının başarısına dikkat çekmeyi hedeflemiştir.

KAYNAKÇA

- Akşam**, “Çocuklar Yurdu”, 26 Nisan 1933.
- Akşam**, “Çocukları Kurtarma Yurdu Kampı”, 1 Ağustos 1937.
- Akşam**, “Çocukları Kurtarma Yurdu”, 9 Haziran 1937.
- Akşam**, “Kimsesiz Çocukları Kurtarma Yurdu”, 31 Ekim 1938.
- Alaçam, Sabih, “Çocukları Kurtarma Yurdu”, **Yarım Ay**, 1 Temmuz 1937, s. 8-9.
- Bayazoglu, Ümit, **Uzun, İnce Yolcular**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Bugünün Bilgileriyle Kemal’in Türkiye’si La Turquie Kemaliste**, Edt. Bülent Özükan, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Ceride-i Resmîye**, Yetimlere Teberruat”, S. 36, 22 Ekim 1923.
- Cumhuriyet**, “Adliye İşlerinde Yapılacak İslahat”, 22 Haziran 1937.
- Cumhuriyet**, “Bakımsız Çocukları Kurtarma Yurdu”, 8 Kasım 1933.
- Cumhuriyet**, “Bilmeceyi Doğru Çözenler”, 19 Ekim 1935.
- Cumhuriyet**, “Çocukları Kurtarma Yurdu Açılacak”, 5 Nisan 1940.
- Cumhuriyet**, “Çocukları Kurtarma Yurdu Tevsi Edildi”, 28 Kasım 1941.
- Cumhuriyet**, “Çocukları Kurtarma Yurdu”, 11 Ocak 1936.
- Cumhuriyet**, “Çocukları Kurtarma Yurdu”, 16 Aralık 1939.
- Cumhuriyet**, “Çocukları Kurtarma Yurdunun Müsameresi”, 30 Mayıs 1938.
- Cumhuriyet**, “Düşmüş Çocuklarımızı Hayata Çıkaran Yurt”, 4 Kasım 1935.
- Cumhuriyet**, “Evkafın Yaptığı Yardımlar”, 8 Ocak 1937.
- Cumhuriyet**, “İstanbul’un 10 Senelik Faaliyet Bilançosu”, 6 Kasım 1933.
- Cumhuriyet**, “Kimsesiz Çocuklar”, 17 Ağustos 1935.
- Cumhuriyet**, “Kimsesiz Çocukları Kurtarma Yurdu”, 8 Nisan 1940.
- Cumhuriyet**, “Kimsesizler Yurdu”, 23 Nisan 1933.

Cumhuriyet, “Kurtarılan Çocuklar”, 5 Aralık 1936.

Cumhuriyet, “Maarifte Tayinler”, 19 Aralık 1939.

Cumhuriyet, “Çocukları Kurtarma Yurdu Kampı”, 23 Temmuz 1936.

Deutsche Fotothek, “Türkei, Istanbul, Galata, Treppenstraße”, https://www.deutschefotothek.de/documents/obj/70100981/df_hauptkatalog_0024885 (erişim: 16.08.2023).

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CA), 30.10.0.0 (Muamelat Genel Müdürlüğü) /174.201.6 (9 Ekim 1940).

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CA), 30.10.0.0 (Muamelat Genel Müdürlüğü) /8.48.6, (30 Mayıs 1929).

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CA), 30.18.1.2 (Kararlar Daire Başkanlığı) /38.53.1 (16 Temmuz 1933).

Erenel, Latif, “Mücrim Çocukları Kurtarma Yurdunda”, **Tan**, 30 Temmuz 1936, s. 7.

Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Çocuk Davasında Küçük ve Müsbet İş Numuneleri”, **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1944, s. 2.

Gökpinar, İhsan Arif, “Sefil Çocukları Kurtarma Yurdu”, **Haber**, 13 Nisan 1935, s. 8

Gökşen, Erol, “Gazeteci Suat Derviş’ten Romancı Suat Derviş’e: Fosforlu Cevriye’yi Röportajlar Üzerinden Okumak”, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**. C XIII, S 25, Ankara, 2021, s. 231-252.

Güngör, Salahaddin, “Çocukları Kurtarma Yurdunda Bir Tetkik”, **Cumhuriyet**, 8 Mart 1938, s. 5.

Haber, “Çocukları Kurtarma Yurdu Genişletiliyor”, 16 Aralık 1939.

Hilal-i Ahmer, “Kimsesiz Çocukları Kurtarma Yurdu”, 16 Mart 1935.

Ilgaz, Hasene, **Atatürk’e 100. Yıl Armağanı**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1981.

Kazım Zafır, “Heybeliada Kampı”, **Yeni Türk**, C V, S 60, Eminönü Halkevi Yayınları, İstanbul, 1937, s. 1264-1267.

Kazım Zafır, **Çocukları Kurtarma Yurdu**, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1933.

Kıranlar, Safiye, **Savaş Yıllarında Türkiye’de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

Okçu Musa İlkokulu, “Tarihçe”,
https://okcumusa.meb.k12.tr/icerikler/okulumuz-tarihcesi_11049494.html
(erişim: 15.08.2023).

Öz, Baki, “İttihat-Terakki ve Bektaşiler”, **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 2001, s. 8.

Resmi Ceride, “Yetimlere Yardım”, S. 43, 18 Kasım 1923.

Resmi Ceride, “Yetimlere Yardım”, S. 49, 27 Aralık 1923.

Son Posta, “Darülacezeye Değil”, 9 Ekim 1935.

Son Posta, “Kimsesizler Yurdu”, 3 Mayıs 1933.

Son Telgraf, “İstanbul Valiliğinden”, 19 Ağustos 1939.

Suad Derviş, “Çocukları Kurtarma Yurdu’nda Dinlediklerim”,
Cumhuriyet, 27 Ağustos 1935, s. 7-8.

Suat Derviş, “Çocukları Kurtarma Yurdu Büyütülecekmiş”, **Haber**, 4 Aralık 1939, s. 2.

Tan, “Çocukları Kurtarma Yurdu, 2 Mayıs 1939.

TBMM ZC, Devre 4, Cilt 15, 52. İnikat, 17 Mayıs 1933.

Toker, Metin, “Kimsesiz ve Serseri Çocuklar Davası”, **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1946, s. 2.

Topçubaşı, Alaettin Cemil, “Sokak Çocukları”, **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1934, s. 5.

Vakit, “Çocuklar Yurdu”, 27 Nisan 1933.

Vakit, “Çocukları Kurtarma Yurdu Genişletiliyor”, 3 Aralık 1939.

Vakit, “Çocukları Kurtarma Yurdu Islah Edilecek”, 16 Aralık 1939.

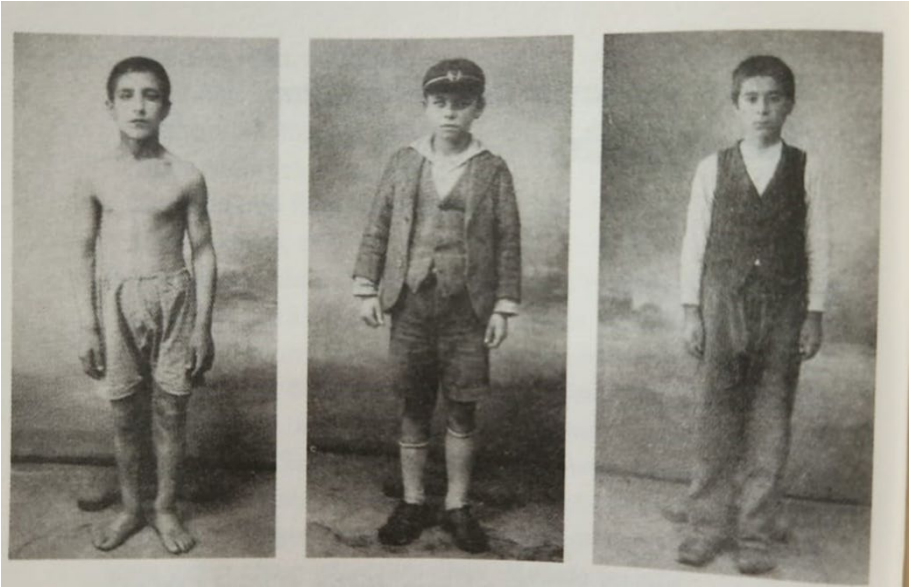
Vakit, “Dün Şehrimizde Yeni Açılan Müesseseler”, 31 Ekim 1933.

Vakit, “Kurtarma Yurdunun Yeni Şekli”, 13 Nisan 1939.

EKLER

Resim 1. İhsan Arif Gökpınar, “Sefil Çocukları Kurtarma Yurdu”, **Haber**, 13 Nisan 1935, s. 8

Resim 2. Ümit Bayazoğlu, **Uzun, İnce Yolcular**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2014.

ATATÜRK DÖNEMİNDE ÇOCUK SUÇLULUĞUNU ÖNLEMeye YÖNELİK BİR
GİRİŞİM: ÇOCUKLARI KURTARMA YURDU

Resim 3. Deutsche Fotothek, “Türkei, Istanbul, Galata, Treppenstraße”,
https://www.deutschefotothek.de/documents/obj/70100981/df_hauptkatalog_0024885 (erişim: 16.08.2023).